

rűen (és éppen a kritikus részeknél) hézagos, hiszen egyes ügyek „rendezése” sokszor szóban történt, nincs írásbeli nyoma. Sürgősen meg kellene örökíteni, magnóra venni a még élők vallomást. Ezt a szerző a legérintettebbekkel megtette ugyan, de a mellékszereplők bizonyára értékes megjegyzésekkel töltenék ki a még meglévő hézagokat. Reméljük, hogy a fiatalabb nemzedék között akad erre vállalkozó. A *Tiszatáj* fél évszázados történetének alappillérei, éppen e könyv jóvoltából, rendelkezésünkre állanak.

KÖHEGYI MIHÁLY

Raabe, Mechthild: Die Fürstliche Bibliothek zu Wolfenbüttel und ihre Leser. Zur Geschichte des institutionellen Lesens in einer norddeutschen Residenz 1664–1806. [Wolfenbüttel, 1997, Magánkiadás], 232 l.

A wolfenbütteli Herzog August Könyvtár 1997-ben ünnepli fennállásának 425. évfordulóját, a könyvtárat egyetemi rangú nemzetközi központtá tevő volt igazgató, Paul Raabe pedig ebben az évben volt 70 éves. A kettős ünnep a létrehozója annak az alkalmi – ám tudományos – kiadványnak, amely Mechthild Raabe két tanulmányát közli a hercegi könyvtár olvasóinak történetéről.

Mechthild Raabe többéves kutatása eredményeképpen két hatalmas adattárral zárta le azt a vizsgálatot, amelynek során a wolfenbütteli könyvtár olvasói szokásait dolgozta fel. A két adattár a müncheni Saur kiadó gondozásában jelent meg (*Leser und Lektüre. Die Ausleihbücher der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel 1714–1799.* 1–4. köt. München [stb.] 1989; *Leser und Lektüre vom 17. und 19. Jahrhundert. Die Ausleihbücher der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel 1664–1806.* 1–4. köt. München [stb.] 1997), és a kiadó nagyvonalúsága tette lehetővé, hogy a bevezető tanulmányok ünnepi gesztusként és a szélesebb közönség számára is hozzáférhetővé váljanak.

A wolfenbütteli Herzog August könyvtár az ifjabb August herceg halála után, 1666-ban

vált nyilvános könyvtárrá és ebből az időből maradtak fenn az első kölcsönző könyvek. A szorgos könyvtárörök vezette hatalmas kéziratos köteteket Mechthild Raabe sokéves munkával dolgozta fel és állította össze azokat a statisztikai táblázatokat, amelyek az olvasók foglalkozását, társadalmi helyzetét, az olvasmányok szerzőit, témáját, nyelvét dokumentálják. A két dokumentum-gyűjtemény bevezető tanulmányai – azaz a mostani kötet –, a vizsgálat eredményét, a statisztikák tanulságait foglalják össze, felrajzolva a könyvtár, annak munkatársai és olvasói történetét is. A tanulmányok bemutatják a könyvtár egyes korszakait, különbséget téve a tulajdonos hercegek könyvgyűjtési szokásai között. Az alapító Julius herceg, majd a névadó August herceg a barokk főúri reprezentáció megtestesítőjének tartották a könyvtárat. Ugyanezt a felfogást képviselték az íróként is ismert Anton Ulrich herceg és leszármazottai. I. Károly és fiai a felvilágosodott abszolútizmus és a reformtörekvések megvalósítása jegyében fejlesztették tovább a könyvtárat és tették lehetővé a szélesebb körű használatot.

A könyvgyűjtő, ám mégis amatőr tudós hercegek mellett azonban jelentős szerepet játszottak a könyvtár életében a vezetes könyvtárörök is. Amíg az egyik kiváló személyiség, a londoni Royal Society és a Philipp von Zesen neve által fémjelzett Deutschgesinnte Gesellschaft tagja, David Hanisius tizenöt éves könyvtárvezetői működésének szinte semmi kimutatható nyoma nincs, addig a másik kiválóság, Gottfried Leibniz nevéhez számtalan szakszerű intézkedés, a katalogizálás továbbfejlesztése, az épületek kibővítése fűződik. A kevéssé ismert Lorenz Hertel és Jakob Burkhard után ki kell emelni a könyvtár legnevezetesebb irányítóját, Gotthold Ephraim Lessinget, aki számos művét, többek között az *Emilia Galottit* és a *Bölcs Náthánt* is Wolfenbüttelben írta. Tehette ezt annak fényében, hogy könyvtárosi munkája mellett munkaadója, Karl Wilhelm Ferdinand herceg lehetővé tette, hogy „ő használja a könyvtárat és kevéssé a könyvtár őt”.

A nevezett könyvtárörök között meg kell még említeni Michael Ritthaler, aki a felsőma-

gyarországi Modorról származott, és mint exuláns lutheránus volt kénytelen német földön munkát keresni. Kéziratai a Herzog August Bibliothek kézirtárában található, munkásságát Borsa Gedeon dolgozta fel (MKsz 1986. 272–282).

Mechthild Raabe tanulmányának jelentősebb része a hercegi könyvtár olvasóival foglalkozik. A későbarokk 1664-től 1713-ig vizsgált periódusában 933 személy kölcsönzött a könyvtárból, közülük 23 olvasó több, mint 100 kötetet olvasott. Az olvasók foglalkozás szerinti csoportosításánál kiderül, a legtöbbet olvasók természetesen a könyvtárosok voltak, ami Mechthild Raabe szerint „alátámasztja ugyan azt az előítéletet, hogy a könyvtáros munkaidejében olvas, de mutatja azt is, hogy a könyvtáros a gyűjtemény első használója”. Mivel Leibniz és Lessing, tevékenységükhöz képest kevés könyv kölcsönzőjeként szerepelnek, feltehető, hogy a két kivételes személyiség a könyvtárhasználati szabályok, a kölcsönzőkönyv aláírása alól is kivonták magukat. A tudós könyvtárhasználók mellett feltűnő a Ritterakademie hallgatóinak nagy száma. A jelzett időszakban 338 akadémista szerepel a főúri nemesifjak képzésére létrehozott nemzetközi intézmény matrikuláiban, és mintegy fele az ifjú főnemeseknek (főleg angolok) élt a lehetőséggel, hogy műveltségét az egyedülálló gyűjteményben gyarapítsa. Külön csoportban vizsgálja a tanulmány az udvari társaság és a hercegi udvartárhoz tartozó hivatalnokréteg és intelligencia olvasási szokásait.

A 18. században megváltozott a wolfenbütteli könyvtár helyzete, ennek következtében olvasói táborának összetétele is. A raritásokat megőrző „bibliotheca illustris” mellett megmaradt ugyan a „tudóskönyvtár” jelleg, azonban a század második felében, miután az udvartartás Wolfenbüttelből Braunschweigbe költözött, a gyűjtemény átalakult polgári könyvtárrá. Az 1799-ig tartó 85 év alatt 1648 olvasó neve ismert, a kölcsönzött könyvek száma 21 848 (Az imponáló adatok elemzése érdekes összefüggésekre is rávilágít: a könyvhasználat a század folyamán radikális mértékben csökkent: amíg a

könyvtár első periódusában évente 301 könyvet kölcsönöztek ki, addig az utolsó vizsgált évek átlaga 117 kötet. A könyvtár megnyitásaikor egy olvasóra átlagosan 16 könyv jutott, a 19. század elején ez a szám 6,5 kötetre csökkent.) Az olvasók foglalkozási megoszlása az idő múlásával jobban részletezhető; a korábban említett, az udvarhoz tartozó csoportok mellett jelentős számban szerepelnek a kölcsönzőkönyvekben a jól elkülöníthető polgári rétegek. A tudós könyvtár olvasói között egyetemi professzorok, tanárok, magántudósok, egyházi személyiségek, orvosok, természettudósok, gyűjtők, könyvtárosok találhatóak, a polgári könyvtár olvasói katonatisztek, diákok, egyetemisták, művészek, kereskedők, kézművesek. A korábbi korszakban elvéve találkozhattunk női olvasókkal, a 18. században már külön vizsgálható csoport az olvasó nő és megjelenik a társasági olvasás fogalma is.

Az olvasói összetétel vizsgálata mellett még érdekesebb az olvasmányok feltárása. Mechthild Raabe erre a kérdésre számokkal és címekkel dokumentált, sokrétű választ ad. A vizsgált témakörök összesítése szerint a három vezető terület a történelem (20,2%), teológia (17,5%) és az irodalom (16,1%). Egészen mást mutat azonban a két jelzett korszak egyenkénti vizsgálata: míg a kezdetektől az 1713-ig terjedő periódus olvasmányainak százalékos megoszlása: teológia (23%), történelem (20,3%), szépirodalom (10,8%), addig a 18. század nagyobbik felében ez a szám jelentős szépirodalmi érdeklődést reprezentál: teológia (13,8%), történelem (19,8%), szépirodalom (20,1%). Nagy szerepet játszott ebben az elmozdulásban a női olvasótábor megjelenése. A hölgyek olvasmányainak 55%-a tartozott a szépirodalom körébe, kedvenc könyveiket pedig főleg (47%) francia nyelven olvasták. A rendkívül érdekes vizsgálat eredményeinek részletezésére egy recenzió korlátozott terjedelme nem ad lehetőséget, csupán arra utalunk, hogy a könyvtár olvasói érdeklődéssel forgatták a magyar történelmet tárgyaló munkákat, kortárs beszámolókat, röpiratokat, de magyar nyelvű művet Szenci Molnár Albert latin–magyar szótárán kívül senki

nem olvasott (azt is csupán egy könyvtári titkár használta).

Mechthild Raabe kutatásainak megismerése két szubjektív megjegyzésre is lehetőséget ad: irigylésre méltó az a könyvtári tradíció, amely 300 év távolából is lehetőséget ad olvasásszociológiai vizsgálatokra, ugyanakkor sajnálható, hogy a modern jogrendszer erre az utánunk következőknek már nem ad lehetőséget; ugyanis

adatvédelmi okokból korunk könyvkölcsönzési dokumentumait meg kell semmisíteni.

A wolfenbütteli magánkiadvány jelentősége messze túlmutat egy könyvtár magántörténelmén és a 17–18. századi európai művelődéstörténet és történeti olvasásszociológia számára szolgál fontos és összehasonlítási alapot képező adatokkal.

NÉMETH S. KATALIN